

*Томков О. М.,**аспірант кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню питання особи злочинця як елемента оперативно-розшукової характеристики незаконного обігу зброї, що вчиняється організованою злочинністю. Запропоновано сучасні типи злочинних формувань, що здійснюють незаконний обіг вогнепальної зброї. Названо напрями, що забезпечують діяльність організованої злочинності, яка здійснює незаконний обіг вогнепальної зброї. Оскільки особи, які займаються організованою злочинною діяльністю у сфері незаконного обігу зброї, здебільшого володіють рисами і властивостями особистості професійних злочинців, що пояснюється їх спеціалізацією в тому чи іншому напрямку зазначеного кримінального бізнесу, було названо такі властивості і риси та проаналізовано їхні особливості. Детально проаналізовано особу організатора, керівника кримінальних формувань, їхній характер, спосіб життя, побуту, моральні якості, освіту та здібності. Досліджено анкети, які були запропоновані працівникам правоохоронних органів, щодо визначення особи злочинця, який здійснює незаконний обіг вогнепальної зброї в складі злочинного об'єднання. Визначено, що поміж усіх членів злочинного об'єднання роль лідера змістовно вирізняється і може проявлятися у здійсненні планування протиправних дій, вчинюваних злочинним об'єднанням, підбиранні та вербуванні нових співучасників, вирішенні питання щодо використання способу готування, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, забезпеченні дотримання учасниками злочинних об'єднань встановлених неформальних норм поведінки, розподілі обов'язків між учасниками, координація їхньої діяльності. Також названо, в яких формах може здійснюватися така організаційна діяльність лідера. В дослідженні описано портрет такої категорії координаторів організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу зброї, як «зłodі в законі». В роботі наводяться приклади викриття учасників злочинних організацій, які здійснювали незаконний обіг вогнепальної зброї працівниками підрозділів Національної поліції України. Проаналізувавши дані вироків суду, кримінальних проваджень і статистичних звітів Генеральної прокуратури України про учасників організованої злочинності, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом зброї, а також про результати боротьби з злочинними організаціями та організованими групами за 2015–2020 рр., були зроблені висновки про учасників та саму злочинну організацію, а саме вік, місце проживання учасників, чисельність учасників злочинних об'єднань, існування злочинних об'єднань, освіту, судимість, зайнятість.

Ключові слова: вогнепальна зброя, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, організована злочинність, особа злочинця, протидія, угруповання.

Постановка проблеми. Структурним елементом оперативно-розшукової характеристики незаконного обігу зброї, що вчиняється організованою злочинністю, є особа злочинця. Взагалі злочинність, маючи своєрідні ознаки, є специфічним соціальним явищем у суспільстві.

Зміст поняття та структуру оперативно-розшукової характеристики, а також такого його елемента, як особа злочинця, досліджували такі науковці, як К. Антонов, В. Аتماжитов, Д. Гребельський, В. Василичук, І. Козаченко, М. Корнієнко, В. Пчолкін, О. Долженков, О. Заблоцька, Д. Никифорчук, С. Чернявський.

Слід зазначити, що єдиної характеристики особистості учасника організованої злочинності не існує. Однак можна сказати, що організована злочинна діяльність у сфері незаконного обігу зброї – це стійка, корислива діяльність з певною ієрархією функцій, зв'язками з корумпованими господарськими, правоохоронними, управлінськими, та загальнокримінальними структурами [1, с. 102]. Організована група або злочинна організація, що займається незаконним обігом зброї, в такому разі виглядає як злочинне ділове підприємство [2, с. 119]. І оскільки кожен учасник такого підприємства виконує взяті на себе обов'язки або доручену йому роботу відповідно до свого статусу у структурі злочинної організації, то слід зробити висновок, що особливості особистості злочинця, передусім залежать від його місця в злочинній ієрархії організованої групи чи злочинної організації. Характеристика особистості організованого злочинця багато в чому залежить від рівня злочинної групи, в якій він діє.

Метою статті є детальний аналіз особи злочинця, який займається організованою злочинною діяльністю у сфері незаконного обігу зброї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особа злочинця – це поняття, яке відображає соціальну значимість особистості; складна сукупність, яка характеризує властивості, зв'язки, відносини, ознаки, духовний і моральний світ людини у взаємодії з соціальними життєвими умовами, що якимось чином відображалися на процесі вчинення і приховування кримінального правопорушення [3, с. 21].

Сучасна структура кримінального світу України включає в себе кілька типів злочинних формувань, що здійснюють незаконний обіг вогнепальної зброї. Їх умовно можна поділити таким чином:

– нижчий, у який входять найбільш поширені кримінальні формування – злочинні угруповання, в тому числі за типом бандитських, чисельністю від двох до двадцяти-тридцяти осіб, що діють на місцевому рівні (один або кілька адміністративних районів міста, області або невеликі міста). Характерним для

особистості учасників злочинних структур загальнокримінальної спрямованості є значущість частки рецидивістів у їх складі. За вибірковими даними, до 20% з них становлять особи, відомі в злочинному середовищі як лідери, а кожен третій неодноразово раніше судимий [4, с. 50]. Такий тип організованої злочинності також можна назвати «забезпечувальний». Учасники таких злочинних формувань займаються розробкою прийомів та методів підготовки та вчинення незаконного обігу вогнепальної зброї, пошуком каналів легалізації коштів злочинного об'єднання, контролюють дотримання членами таких формувань дисципліни, підбирають кандидатів у злочинне об'єднання, забезпечують внутрішню та зовнішню безпеку злочинного об'єднання тощо. Як зазначалось вище, такі функції здебільшого здійснюють раніше судимі особи, оскільки вони орієнтуються у методах роботи правоохоронних органів [5, с. 81];

– середній, який представляє собою злочинні формування першого типу в співіснуванні з комерційними структурами (здійснюють основну діяльність або на якійсь конкретній території: місто типу «мегаполіс», область, або в якійсь галузі кримінальної сфери, кримінально-комерційній діяльності, наприклад, у сфері незаконного обігу зброї);

– вищий, поєднуючий злочинні структури першого і другого типу, кримінальна сукупність яких іменується злочинним співтовариством (діють у декількох регіонах, а також в масштабі України, країнах ближнього і далекого зарубіжжя, поєднуючи в собі ті чи інші ознаки злочинних організацій). До такого типу слід віднести міжрегіональні злочинні організації, в тому числі етнічні [6, с. 208]. При цьому основною сферою їх діяльності є незаконний бізнес на зброї, а насильство застосовується щодо конкурентів, членів об'єднання, підозрюваних у «зраді», рідше – щодо сторонніх осіб, які не виконують вимоги об'єднання. Злочинні спільноти прагнуть до тривалого існування, до встановлення монополії на той чи інший вид злочинної діяльності (наприклад, торгівля зброєю) на певній території. Тому в діяльності злочинних співтовариств чимале місце займає організаційна робота. Це і вербування нових членів: включення різних груп у свій склад; підтримка дисципліни, конспірації, корумпованих зв'язків [7, с. 21].

Здійснивши аналіз кримінальних проваджень, ми бачимо, що зазвичай співучасники організованої групи, які займаються виготовленням і збутом зброї, мали чіткий розподіл ролей. Один виконував токарні роботи, інший – фрезерні, була особа, яка керувала роботою, хтось займався складанням зброї, також була особа, яка займалася збутом виробленої зброї через своїх знайомих, Інтернет тощо [8].

Особи, які займаються організованою злочинною діяльністю у сфері незаконного обігу зброї, здебільшого володіють рисами і властивостями особистості професійних злочинців, що пояснюється їх спеціалізацією в тому чи іншому напрямку зазначеного кримінального бізнесу. Причому оволодіння необхідними знаннями, навичками, вміннями для участі в постійній або систематичній діяльності організованих злочинних структур обов'язково припускає, як правильно відзначається рядом авторів, засвоєння не тільки «технології» цієї діяльності відповідно до виконуваних функцій, але і її ідеології та психології: норм ієрархічної поведінки, спілкування; норм дисципліни в співтоваристві; ціннісних орієнтацій; систем розпізнання «свій-чужий» і інших елементів субкультури [59, с. 309]. Типу особистості організованого злочинця, який займається неза-

конним обігом зброї, властива і така риса поведінки, як маскування способу життя і поведінки під правослухняного. Так, дослідження показало, що майже дві третини осіб характеризувалися позитивно за місцем проживання і роботи.

Організатори, керівники кримінальних формувань здебільшого (крім злодіїв у законі) ніколи не були судимі. Кожен четвертий-п'ятий має вищу, незакінчену вищу або середню технічну освіту. Вони характеризувалися як вольові, відважні і заповзятливі люди, які володіють певними організаторськими здібностями, діловими зв'язками і матеріальними можливостями [10, с. 164]. Наприклад, з числа опитаних працівників Нацполіції, 17% вважають, що авторитет лідера тримається на матеріальних засобах, 11% – на кримінальних традиціях, 21% – на особистісних якостях, а 51% вказали на всі ці чинники разом узяті.

Важливо наголосити, що поміж усіх членів злочинного об'єднання роль лідера змістовно вирізняється, а саме організації довгої спільної злочинної діяльності та вирішення міжособистісних відносин. Організаційна діяльність лідера може проявлятися у здійсненні планування протиправних дій, вчинюваних злочинним об'єднанням, підбиранні та вербуванні нових співучасників, вирішенні питання щодо використання способу готування, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, забезпеченні дотримання учасниками злочинних об'єднань встановлених неформальних норм поведінки, розподілі обов'язків між учасниками, координації їхньої діяльності. Така організаційна діяльність може здійснюватися у формі проведення різноманітних інструктажів, різного роду впливу за невиконання доручень, віддання наказів, вимагання звітування про виконання роботи тощо [5, с. 81].

Якщо раніше «злодії в законі» були кримінальними лідерами, які організовували і займалися на свободі загальнокримінальним промислом: кишеньковими, іншими крадіжками, доставкою та розповсюдженням наркотиків тощо, а у виправних установах за вчинення грубих порушень режиму, протидії адміністрації, то в останні роки більшість цих осіб активно беруть участь у кримінально-комерційній діяльності, в тому числі і організують кримінальний бізнес з зброєю. Взагалі напрями діяльності «злодіїв у законі» різноманітні, залежать від багатьох обставин і постійно розвиваються.

Дослідження, проведене В. Разінкіним, дає можливість скласти портрет такої категорії координаторів організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу зброї, як «злодії в законі»:

– більшість «злодіїв» особисто кримінальних правопорушень не вчиняють. Вони зазвичай або організатори, або ідейні натхненники осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення;

– частина «злодіїв» з найбільш елітної групи особливо небезпечних лідерів кримінального середовища відкрито в злочинному світі такими не оголошуються і відомі лише вузькому колу осіб «злодійської» касти. Це відповідає тенденції не тільки подальшого зміцнення нелегальної життєдіяльності кримінального співтовариства, але і подальшого просування таких осіб у вищі сфери влади;

– останнім часом «злодії» намагаються уникати нанесення великої кількості татувань, оскільки серед еліти злочинного світу це вважається не зовсім престижним [11, с. 145];

– 87,3% цих лідерів – у віці 30–45 років, тобто належать до соціально активної частини населення. Це зазвичай зрілі люди, які мають достатній злочинний досвід. Кожен дев'ятий

«злочодів» – особливо небезпечний рецидивіст. Максимальний їх вік – 50–55 років, значно рідше – 60 і більше. Водночас серед «злочодів» є суб'єкти, яким 22–25 років, що в основному для них не характерно [8];

– лідери такого типу – своєрідні генератори злочинних ідей і поглядів. Вони винахідливі і витончені, комунікабельні, товариські і вміють встановлювати контакти. В останні роки демонструють свою релігійність. Під маскою порядності «злочодів» далеко не завжди справедливі, зазвичай брехливі, мстиві, жорстокі. Близько 80% цих осіб схильні до наркоманії;

– з початку 90-х років окремі «злочодів» увійшли в легальний бізнес, причому робили це через підставних осіб зі свого оточення. Натепер найбільш авторитетні «злочодів» зазвичай є кримінальними ділками. Водночас частина лідерів такого типу займається політикою [11, с. 145].

Промоніторивши інтернет-ресурси щодо роботи правоохоронних органів по викриттю учасників злочинних організацій, можна назвати такі найбільш резонансні випадки. Так, у травні 2016 року в Дніпропетровську під час спецоперації затримали 12 злочодів в законі [13]. В серпні 2018 року на Кіровоградщині під час «сходки» кримінальних авторитетів області поліція затримала понад 30 осіб [14]. У серпні 2016 року СБУ спільно з Нацполіцією в районі Святогірська затримала 106 осіб з числа кримінального середовища на похоронах «злочодів в законі» [15].

За даними Національної поліції України, у 2018 році затримали 9 злочодів у законі, а за 2019 рік затримали 21 злочодів в законі [16].

Проаналізувавши дані вироків суду, кримінальних проваджень і статистичних звітів Генеральної прокуратури України про учасників організованої злочинності, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом зброї, а також про результати боротьби з злочинними організаціями та організованими групами за 2015–2020 рр., можна зробити такі висновки:

а) чисельність учасників злочинних об'єднань складає: 3 особи (61%), від 4-х до 10-ти осіб – 37%, більше 10 осіб – 2%;

б) вік членів злочинних об'єднань: до 18 років – 2%, 18–28 років – 24%, 29–39 років – 29%, 40–54 роки – 36%, 55 років і більше – 9%;

в) здебільшого існування злочинних об'єднань, які займалися незаконним обігом вогнепальної зброї, тривало до одного року (89%);

г) протягом свого існування злочинні об'єднання (69%) вчиняють в середньому 5–9 кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї;

г) учасниками злочинних організацій у 99% випадках є чоловіки,

д) на час вчинення кримінального правопорушення 65% учасників злочинних об'єднань мають неповну загальну середню або базову загальну освіту;

е) раніше судимими в таких злочинних організаціях є 31%;

є) працездатні, які не навчаються та не працюють, – 92% [8; 16].

У процесі вивчення кримінальних проваджень траплялися лише поодинокі випадки вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень особами жіночої статі. Їхня роль зазвичай полягала у вчиненні підготовчих дій. Видається, що це значною мірою зумовлено особливостями виховання, відмінностями в шкалі соціальних цінностей, які формуються у свідомості осіб різної статі [17, с. 256].

Щодо проживання учасників злочинних організацій, то у 88% випадках вони проживали в містах, у сільській місцевості – 12%. В умовах міста, де розташовані ПТУ, фабрики, заводи і так далі виникають додаткові можливості незаконного виготовлення, придбання зброї та інших предметів.

Висновки. Підбиваючи підсумки сказаного, треба зазначити, що учасники організованих злочинних структур, які займаються незаконним обігом зброї, мають високий ступінь суспільної небезпеки. А таємничість внутрішніх організаційних процесів, підкріплених розвиненою багатоступеневою ієрархічною структурою підпорядкування, наявність суворо дотримуваних неписаних «законів» та традицій у поєднанні із здійсненням контрозвідувальних прийомів створюють серйозні перешкоди для проведення стосовно учасників формувань профілактичних і спеціальних заходів по їх роз'єднанню, виявленню та залученню до кримінальної відповідальності конкретних осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень.

Література:

1. Криміналістика: Расследование преступлений в сфере экономики : Учебник / Под ред. проф. В.Д. Гравовского, доц. А.Ф. Лубина. Ниж. Новгород, 1995. 308 с.
2. Организованная преступность. Проблемы. Дискусии. Предложения. «Круглый стол» издательства «Юридическая литература» / Под ред. А.И. Долговой. Москва, 1989. С. 298.
3. Кудрявцев В.Н., Миньковский Г.М., Сахаров А.Б. Личность преступника. Москва, 1975. 178 с.
4. Миньковский Г.М., Комиссаров В.С. и др. Борьба с организованной преступностью: проблемы теории и практики. Москва, 1990. С. 52.
5. Тарасенко О.С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями : дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) : 12.00.09 / Нац. акад. Вн. справ. Київ, 2017. 283 с.
6. Гуров А.И. Профессиональная преступность. Прошлое и современность. Москва, 1990. С. 208–209.
7. Устинов В.С. Понятие и криминологическая характеристика организованной преступности : Лекция. Ниж. Новгород, 1993. С. 21.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
9. Криминология / Под ред. Кузнецовой Н.Ф., Миньковского Г.М. Москва, 1994. 302 с.
10. Криминология / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. Москва, 1995. С. 268 с.
11. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. Овчинского В.С., Эминова В.Е., Яблокова Н.П. Москва, 1996. 197 с.
12. У Дніпропетровську затримали 12 злочодів у законі на великій «сходці». URL: <https://ukranews.com/ua/news/426249-udnipropetrovsku-zatrymaly-12-zlodiv-u-zakoni-na-velykiy-skhodci>.
13. На Кіровоградщині поліція затримала 30 осіб на «сходці» кримінальних авторитетів. URL: https://zaxid.net/na_kirovogradshhni_politsiya_zatrymala_30_osib_na_shodtsi_kriminalnih_avtoritetiv_n1462899.
14. На похоронах «злочодів в законі» затримали 106 кримінальних «авторитетів». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/08/28/7118921/>.
15. За рік в Україні затримали 21 злочодів в законі, – МВС. URL: https://lb.ua/society/2020/03/09/452061god_ukraine_zaderzhali_21_vora.html.
16. Статистична інформація про стан злочинності. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
17. Криміналістика: підручник : у 2 т., Т. 2 / [В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.О. Коновалова та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 328 с.

Tomkov O. The identity of the offender, as an element of operational and investigative characteristics of illicit arms trafficking committed by organized crime

Summary. The article deals with covering the issue of the criminal's identity as an element of the operational and investigative characteristics of illicit arms trafficking committed by organized crime. Modern types of criminal groups engaged in the illicit firearms trafficking are proposed. The directions that ensure the activities of organized crime that carries out illicit firearms trafficking are named. Since persons engaged in organized criminal activity in the field of arms trafficking in most cases have the traits and personality traits of professional criminals, due to their specialization in a particular area of criminal business, the properties and traits of such persons were named and analysed. The identity of the organizer and head of criminal formations, their character, lifestyle, way of life, moral qualities, education and abilities are analysed in detail. Questionnaires offered to law enforcement officers to identify a criminal who carries out the illicit firearms trafficking as part of a criminal association were studied. It is determined that among all members of a criminal association the role of a leader differs in content and can be manifested in the planning of illegal actions committed by a criminal association; selection and recruitment of new participants; resolving the issue of using the method

of preparation, commission and concealment of criminal offences; ensuring compliance by members of criminal associations with established informal norms of conduct; distribution of responsibilities between participants; and coordination of their activities. It is also named in what forms such organizational activity of the leader can be carried out. The study describes a portrait of such a category of coordinators of organized criminal activities in the field of illegal arms trafficking as be inducted into the rank of a code-bound criminal lord. The paper provides examples of exposing members of criminal organizations who carried out illicit firearms trafficking by officers of the National Police of Ukraine. Having analysed the data of court verdicts, criminal proceedings, and statistical reports of the Prosecutor General's Office of Ukraine on participants in organized crime who committed criminal offences related to illicit arms trafficking, as well as on the results of the fight against criminal organizations and organized groups in 2015–2020, conclusions were made about the members of criminal organizations and the criminal organization itself, namely: age, place of residence of participants, number of members of criminal associations, the duration of criminal associations, education, criminal record, and employment.

Key words: firearms, criminal offence, criminal proceedings, organized crime, the identity of the offender, counteraction, crime ring.